

**SU ÖGESİNİN FİZİKSEL VE TİNSEL DEĞERLER AÇISINDAN EĞİTİM MEKÂNLARI
ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ: MARDİN ZİNCİRİYE VE KASİMİYE
MEDRESELERİ ÖRNEĞİ**

EVALUATION OF WATER ITEM IN TERMS OF PHYSICAL AND SENSUAL VALUES ON
EDUCATION SPACES: EXAMPLE OF MARDİN ZİNCİRİYE AND KASİMİYE MADRASAHS

Merve BULDAÇ

Araş. Gör. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, İçmimarlık
Bölümü, merve.buldac@dpu.edu.tr, Kütahya/Türkiye

Gizem Hediye EREN

Araş. Gör. Eskişehir Teknik Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Endüstriyel Tasarım
Bölümü gheren@eskisehir.edu.tr, Eskişehir/Türkiye

ÖZET

Su, yaşamın devamlılığını sağlaması açısından tüm canlılar için önemli hayati değerler arasında yer almaktadır. Bu öge, biyolojik yaşamı ayakta tuttuğu gibi tüm insani gereksinimleri ya da faaliyetleri de ayakta tutan ana maddelerden bir tanesidir. Yaşamın pek çok farklı alanında, farklı işlevlerle kendisini gösteren suyun mekân tasarımı üzerinde de fiziksel ve tinsel değerler açısından önemli bir role sahip olduğu bilinmektedir. Geçmişten bugüne mekânlarda çeşitli amaçlar için kullanılmıştır. “Mekânın bir yüzeyi olarak”, “mekânda bir öge olarak”, “mekâna ışık yansıtıcı ve yapı çevresinde kullanılan bir öge” gibi farklı kullanımlarla farklı etkiler oluşturduğu görülmüştür.

Suyun, sıvı olduğu için hem durgun, hem de akışkan hallerine rastlanabilir. Bu özellikleri bakımından mekânda, hareketli su daha çok hareketin sesi ve görselliği, durgun su ise yansımaları için kullanılmaktadır. Çalışma kapsamında incelenen, Mardin ilinde yer alan ve önemli mimari yapılar arasında gösterilen Anadolu Selçuklu Devri Artuklu Dönemi medreselerinden Zinciriye ve Kasımiye medreseleri örneklerinde de suyun mekânı olan eyvanda (salon) su akışkan haldeyken ve avlu mekânında yer alan havuzdaki su durgun haldedir. Burada durgun ve akışkan haller farklı fiziksel ve tinsel birtakım anlamlara sahiptirler. Her iki medresede de, eyvan (salon) ve avlu kısmında fiziksel işlev açısından suyun, ışık ve sesle olan etkileşimi üzerinden “mekân-su” ilişkisi kurulurken, tinsel işlev açısından da birtakım sembolik anlatımların olduğu gözlemlenmektedir. Eğitim mekânı olarak düşünüldükleri zaman su, eyvanın her iki tarafında birbirine simetrik bir şekilde konumlandırılmış iki derslik arasında yer almaktadır. Suyun bu noktada kullanılmasının en büyük sebebi ve özelliği ise dersliklerden gelen seslerin birbirine karışmasını önlemek ve ses yalıtımını sağlamaktır. Ayrıca iki medresenin de avlusunda yer alan havuz da astronomi dersleri için kullanılan bir hacim olarak değerlendirilmektedir. Tinsel anlamda ise suyun akışı ile insan yaşamında doğumdan ölüme kadar olan süreç tasvir edilmiştir. Suyun çıktığı nokta; doğumu, döküldüğü yer; gençliği, ince ve uzun oluk; olgunluğu ve tüm suların toplandığı havuz da ölümü temsil etmektedir. Dolayısıyla çalışma kapsamında suyun, mekânda eyvan/avlu gibi tanımlanmış alanlarda kazanmış olduğu fiziksel ve tinsel değerleri, örnek olarak incelenmesi düşünülen eğitim mekânı olarak Zinciriye ve Kasımiye Medreseleri üzerinden aktarılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Su, Mekân, Fiziksel Değerler, Tinsel Değerler, Zinciriye ve Kasımiye Medresesi.

ABSTRACT

Water is among the vital values for all living beings in order to ensure the continuity of life. This element is one of the main ingredients that maintains the biological life as well as all human needs or activities. It is known that water, which manifests itself in many different areas of life with different functions, has an important role in the design of space in terms of physical and spiritual values. It has been used for various purposes in places from past to present. As a surface of the space, as an element in the space, as a reflector of the space and an element used around the building, it has been observed that it creates different effects with different uses.

Since water is liquid, both stagnant and fluid states can be encountered. In terms of these properties, moving water is mostly used for the sound and visibility of movement and still water for its reflections.

In the examples of Zinciriye and Kasımiye madrasas of the Seljuk Period in Anatolia in Mardin, which are examined within the scope of the study and shown among the important architectural structures, the water in the iwan (hall), which is the space of water, is fluid and the pool water in the courtyard space is still. Here the static and fluid states have different physical and spiritual meanings. In both madrasas, space-water "relationship is established through the interaction of water with light and sound in terms of physical function in the iwan (hall) and courtyard, and there are some symbolic expressions in terms of spiritual function. When considered as a training space, the water is located between two classrooms symmetrically positioned on each side of the iwan. The main reason and feature of using water at this point is to prevent the mixing of the sounds coming from the classrooms and provide sound insulation. In addition, the pool in the courtyard of both madrasas is considered as a volume used for astronomy lessons. In the spiritual sense, the flow of water and the process from birth to death in human life are depicted. The point where water emerges; birth, place of spillage; youth, thin and long groove; maturity and the pool where all the waters are collected represent death. Therefore, the physical and spiritual values gained by water in defined areas such as iwan / courtyard in the space will be transferred through Zinciriye and Kasımiye Madrasas as an educational place to be examined as an example.

Keywords: Water, Place, Physical Values, Spiritual Values, Madrasas of Zinciriye and Kasımiye.

1. Giriş

İnsanoğlu ve diğer tüm canlı varlıklar için su, yaşamın devamlılığını sağlaması açısından önemli hayati değerler arasında yer almaktadır. En birincil görevi olan bunun yanı sıra, bu ögenin yaşamın farklı noktalarında, farklı işlevlerle kullanıldığı görülmektedir. Geçmiş çağlardan bugüne su ögesinin kullanımı her alanda kendisini gösterdiği gibi mimarlık alanında da kendisini göstermiştir. Tarihsel süreçte suyun mimariyle ilişkisi konut, yeme-içme mekânları, peyzaj, eğitim mekânları vb. gibi pek çok yapının farklı detaylarında var olmuştur. Hem yapı içinde hem de yapı dışında üzerine yüklenen fiziksel ve tinsel değerlerle birlikte farklı işlevlerle kullanılmış, kullanılmaya da devam etmektedir. Bir ögenin fiziksel işlevleri onun yalıtım, yönlendirme gibi kullanımıyla ilgili yönlerini, tinsel işlevleri ise, inanç, estetik algı ve psikolojik etki gibi sembolik anlatıma yönelik niteliklerini ele almaktadır. Çalışma kapsamında da, bir tasarım ögesi olan su, eğitim mekânları olarak fiziksel ve tinsel işlevleriyle Mardin ilinde yer alan Zinciriye ve Kasımiye medreseleri üzerinden incelenmektedir. Tasarım ögesi olarak suyun akışıyla, eyvanlarda derslikler arası akustiği sağlaması fiziksel işlevine, insan yaşamında doğumdan ölüme kadar olan süreç tasvir etmesi tinsel işlevine örnek teşkil etmektedir.

2. Mekân - Su İlişkisi

Tasarımda su kullanımının tarihçesi çok eski yıllara dayanmaktadır. Birçok kültür için kullanıldığı iç ya da dış mekânlar/hacimler için işlevsel olmasının yanı sıra sembolik olarak da farklı anlamsal değere sahip olmuştur. Tarımın gelişmesine olan katkısı ya da kalkan olarak savunma gibi işlevsel niteliklerinin yanında su ögesi, birçok kültür için cennetin bir yansıması, yaşamın devamlılığı ve bunun kutsallığı, doğurganlık ve bolluğu temsil eden sembolik değerlere sahip olması açısından ayrıca önem taşımaktadır (Erdoğan, 2006).

Su, fiziksel ve tinsel değerler olmak üzere iki önemli amaçla kullanılmaktadır; suyun fiziksel özellikleri rekreasyon, sirkülasyon kontrolü, iklimsel konfor sağlama ve gürültü kontrolü gibi amaçlara hizmet ederken, tinsel özellikleri ise görsel, işitsel, dokunsal psikolojik etkiler şeklindedir (Gençtürk, 2006). Suyun kullanım amacının çeşitliliği onu farklı fiziksel işlevlere hizmet eden form ve yapılar şeklinde karşımıza çıkarmaktadır. Havuz, gölet durgun gibi su ögeleri yüzme, tekneyle gezme ve su oyunları rekreasyonel amaçlı, güvenli ve emniyetli bir trafik düzeni ya da mekan içinde düzenli bir ilerlemeyi sağlama sirkülasyon kontrolü amaçlı (Harris, 1998); hareketli su ögeleri ise özellikle sıcak ve kuru iklimlerde buharlaşma ve püskürtme ile havayı ve sıcaklığı modifiye ederek serinletici etkisinden dolayı iklimsel konfor sağlama amaçlı, gürültünün yüksek seviyelerde olduğu mekanlarda, rahatsız edici sesi perdelemek için ise gürültü kontrolünü sağlama amaçlı kullanılmaktadır (Gençtürk, 2006).

Su ögesinin sağladığı etki, insanlar tarafından çeşitli şekillerde algılanmakta, bu özelliğiyle su farklı tinsel işlevleriyle karşımıza çıkmaktadır; Durgun ya da yavaş akan suyun görsel etkisi huzur ve dinginlik; hızlı ve güçlü akan suyun ise heyecan ve canlılık hissidir (Şengül, 1995). Hareketli su yüzey olarak farklı dalgalanmalar ve yansımalar oluştururken, havaya sıçrayan zerrecikleriyle ışığı farklı renklere kırmaktadır (Halifeoğlu vd., 2011). Suyun akarken etrafındaki yüzeylere çarpmasıyla, sıçrarken ve çağıldarken oluşturduğu sesler suyun işitsel etkisini oluşturmakta ve sesin yoğunluğu ve frekansına göre dinginlik ya da heyecan hissini sağlamaktadır (Harris, 1998; Gençtürk, 2006). İnsan bedenine temas eden suyun dokunsal etkisi serinlik ve ferahlık hissidir. Durgun su, üzerine düşen damlalar ya da içine atılan bir taşın oluşturduğu dalgalar ise suyun psikolojik etkisine hizmet etmekte ve meditasyon, düşüncelere dalma ve dinlenme için bir mekan sağlamaktadır (Gençtürk, 2006). Minimum enerjinin sarf edildiği bu aktiviteler suyun düşük enerjisini yansıtmaktadırlar (Kavaklı, 1994).

İlkçağlardan bugüne suyun kullanımı farklı amaçlara yönelik olmuştur. İlkçağlarda bir takım ekonomik nedenlerden dolayı suyun kullanımı işlevsel yönde olmuştur. Özellikle iklimi sıcak, kurak bölgelerde tarımsal alanların su gereksinimlerini karşılayabilmek en birincil amaçlar arasında yer almaktaydı (Okutan, 2003). Ortaçağa gelindiği zaman su ögesi işlevsel anlamda önemli yer tutarken bu dönemde kendisini göstermeye başlayan bahçe sanatı çalışmalarıyla birlikte görsel zenginlik açısından da önemli yer tutmaya başlamıştır. Bu çalışmalar, manastır ve derebeylerin hüküm sürdükleri şato çevrelerinde yapılmıştır (Nurlu ve Erdem, 1994'ten aktaran Muratoğlu, 2010: 14).

Görsel 2.1. Cloister Manastırı Fransa [1]

Ancak ortaçağda su ögesi İslam bahçelerinde olduğu kadar önemli bir tasarım ögesi olarak yer almamıştır. Burada kullanılan su kanalları, Müslümanlar için ellerini içine sokup, göğü yüzeyde izleyebildikleri ya da içinde seyredebildikleri bir tasarım elemanı olarak yer almıştır.

Görsel 2.2. İslam Bahçeleri İspanya Örneği

Görsel, işitsel, dokunsal vb. gibi birden fazla duyuya hitap etmesi açısından tasarımı kuvvetlendiren unsurların başında gelmektedir. Suyun duyularla etkileşime girmesini sağlayan bir takım özellikler tasarımcının kullanıcı üzerinde yaratmak istediği etkiyi de sağlamış olmaktadır. Tasarımda mekân - su bir aradalığı;

➤ **Mekânın bir yüzeyi olarak su:**

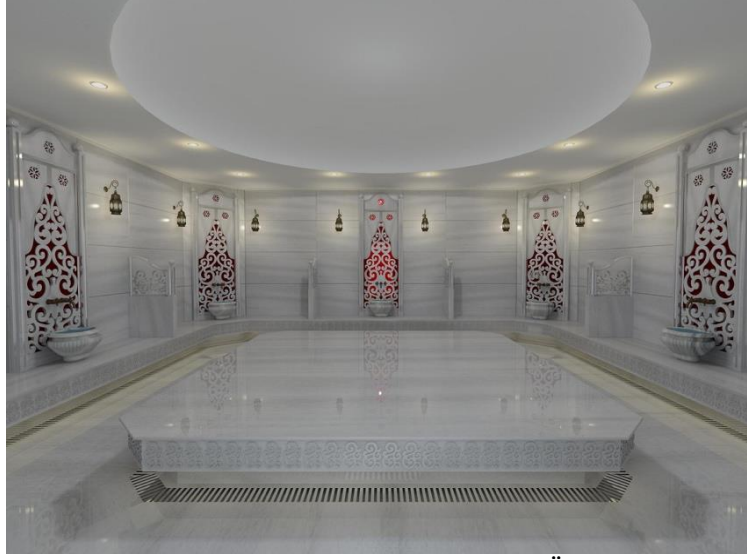
Suyun, yapı içinde yer alan elemanların (tavan, duvar gibi) her hangi bir yüzeyini kaplayarak kullanılması sonucu oluşan birlikteliktir (Sakarya, 2018: 110).

Görsel 2.3. Water Temple, Tadao Ando [2]

➤ **Mekânda bir eleman olarak su:**

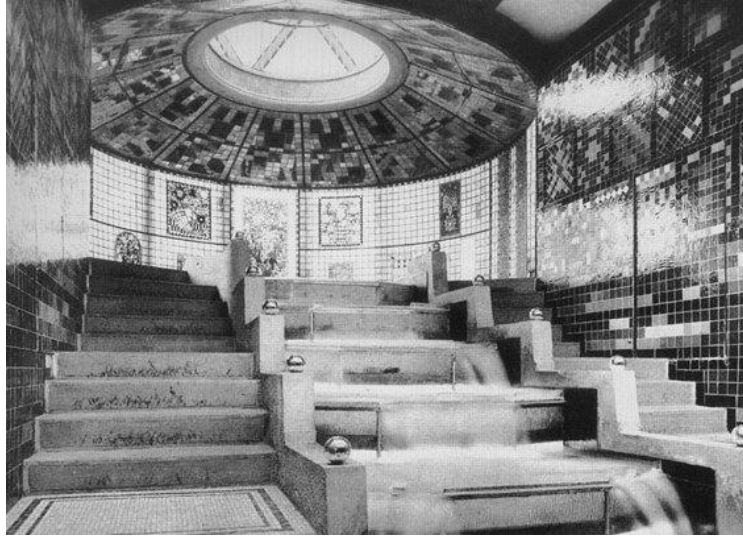
Suyun mekân içinde bir tasarım ögesi olarak kullanılmasını ifade etmektedir. Özellikle mimari anlamda önemli bir yere sahip olan hamamlarda suyun mekânda bir eleman olarak kullanıldığını görmek adına önemli örnekler arasında öne çıkmaktadır. Bunun dışında da sağlık ve spor yapılarında yapının işlevini belirleyen temel bir bileşen konumundadır.

Görsel 2.4. Geleneksel Türk Hamamı Örneği [3]

➤ **Mekânda ışık yansıtıcı eleman olarak su:**

Suyun yansıtıcı olma özelliğinden dolayı mekân içinde tasarım ögesi olarak sıklıkla kullanılmaktadır. Mekânı farklı algılama biçimleri oluşturarak kullanıcı üzerinde olumlu etkilerinden söz etmek mümkündür.

Görsel 2.5. Cam Pavlyon, Bruno Taut [4]

➤ **Yapı çevresinde bir eleman olarak su:**

Su ögesinin fiziksel ve tinsel değerler açısından geçmişten bugüne yapı ile birebir ilişki içerisinde olduğu görülmektedir. Vurguyu arttırmak, simgesel ve sembolik anlamlar barındırmak gibi suyun çeşitli özelliklerinden faydalanılarak istenilen kurgu yaratılmaktadır (Sakarya, 2018: 112).

Görsel 1.6. Marlborough Dükleri Konutu, İngiltere [5]

Rengi olmayan su, ışığı yansıtma özelliğine sahiptir. Dokusu ise rüzgâr, esinti gibi sebeplerle kolaylıkla şekillendirilebilir. Dolayısıyla tüm bu özellikleriyle su, tasarım için önemli bir materyal olarak görülmektedir. Fiziksel ve tinsel açılardan insan psikolojisi üzerinde bıraktığı olumlu etkilerden dolayı iç/dış mekânlarda tercih edilen bir öğedir. Fiziksel açıdan su, bulunduğu alanların sıcaklık ve nem oranlarını dengelediği için özellikle sıcak iklime sahip birçok yerleşim yerinde ve avlularda kullanıldığı görülmektedir [6]. Ayrıca nüfusun yüksek olduğu kentsel alanlarda, taşıtların, insanların ve sanayinin neden olduğu gürültü, suyun akustik özelliği kullanılarak izole edilebilmekte ya da en aza indirgenebilmektedir Tinsel açıdan ise bir tasarım öğesi olarak suyun rolü, kendi hareketinden doğrudan etkilenmektedir. Durgun su sakinleştirici, rahatlatıcı ve yatıştırıcı bir etkiye sahiptir. Bu bağlamda, durgun su unsurları (gölet ve küçük göller gibi) görsel ve yansıtıcı özelliklerinden dolayı reflektör ve doku gibi etkileri sağlamalarının yanında dengeli mikroiklim yaratan serinlik ve nem için de olanak sunmaktadırlar (Booth, 1989'dan aktaran Kürkçüoğlu ve Akın, 2013: 162). Hareketli su elemanları ise heyecan ya da barış ve huzur gibi hareketlerin güçlü etkilerini yaratabilmektedir (Symmes, 1998).

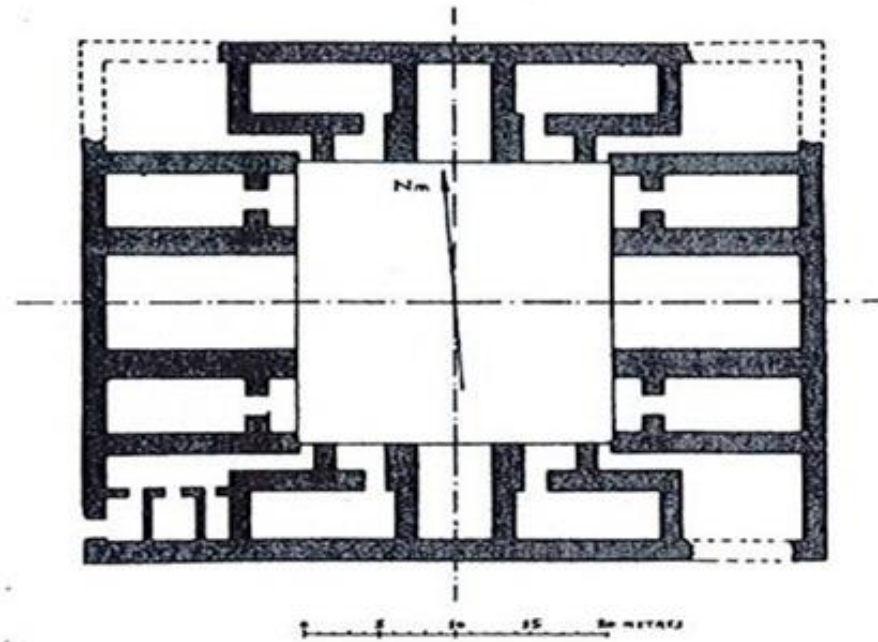
Kamu mekânlarında, peyzaj tasarımında ya da kent mobilyalarında kullanılan su öğesinin birleştirici gücünden de bahsetmek mümkündür. Özellikle çeşme, süs havuzu ya da suyla farklı kurgulanan tasarım elemanları insanların bir araya gelip, sosyalleşmeleri noktasında önemli bir rol oynamaktadır. Bunun en önemli sebeplerinden biri ise insanların genel olarak suyu sevmeleri, üzerlerinde yarattığı dinlendirici, ferahlatıcı gibi olumlu etkilerinden dolayı su öğesinin yanında ya da yakınında vakit geçirmekten hoşlanmaları gösterilebilir. Bahsedildiği üzere suyun insan ve kullanıldığı ortama kattığı etkilerle işlevsel, estetik, görsel-işitsel ve psikolojik algının sağlanmasında önemli role sahip olduğu görülmektedir.

3. Medrese Mimarisi

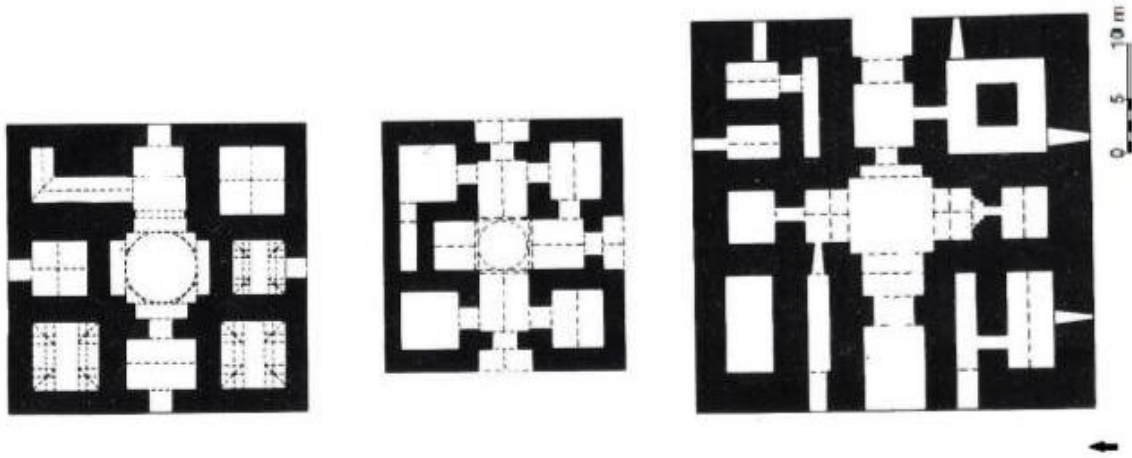
Medreseler, Anadolu Selçuklu mimarisinin en dikkate değer yapı türlerinden birisi olarak kabul edilmektedir. İslam ansiklopedisine göre, “Okumak, anlamak, bir metni öğrenmek ve ezberlemek için tekrarlamak” anlamına gelen ders (dirâse) kökünden bir mekân ismi olarak tanımlanmaktadır [7]. Türk Dil Kurumu ise medreseyi, İslam ülkelerinde, genellikle İslam dini kurallarına uygun bilimlerin okutulduğu yer olarak tanımlamaktadır [8]. İslam toplumunun yüksek eğitim kurumu olan medreseler, X. Yüzyılda Maveraünnehir bölgesinde ortaya çıkmıştır.

Genellikle medrese mimarisinde tipik dört eyvanlı [9] şema uygulanmaktadır. Bu şemaya göre avlunun her kenarında birer eyvan, bunların yanlarında ve köşelerinde müderris [10] ve talebelerin yer aldığı hacimler yer almaktadır. Giriş kısmına ayrılan eyvanlar derslik olarak kullanılırken, kible yönüne bakan eyvan ise mihrap ilavesiyle mescide dönüştürülmektedir.

Dört eyvanlı medrese planının kökenine ilişkin çeşitli görüşler olsa da en çok kabul göreni Andre Godard [11]'a aittir. Andre Godard'a göre dört eyvanlı medrese planı Horasan evlerinden gelmektedir [12].

Görsel 3.1. Medrese açık avlulu dört eyvanlı plan şeması [13]

Görsel 3.2. Orta Asya'da Horasan ve Maverâünnehir bölgesinde V.-VI. Yüzyıla tarihlenen konutlar, (Cezar, 1977)

Eyvan:

Havanın uygun olduğu dönemlerde derslerin yapıldığı ana eyvan, medresenin en geniş ve en anıtsal mekânlarından bir tanesidir. Çoğunlukla ana eyvanda örtü elemanı olarak beşik tonoz tercih edilmiştir. Medrese girişinin hemen arkasında yer alan giriş eyvanı ise medresede bulunan eyvanların en küçüğüdür. Eyvan olarak isimlendirilen alanlar, kışlık dersane, avlu ve öğrenci hücreleriyle birlikte çalışma kapsamında da incelenen medrese örneklerinin de yer aldığı Anadolu medreselerinde mutlaka bulunması gereken mekânlar olarak gösterilmektedir (Demiralp, 2006: 34). Özellikle Artuklular Anadolu'da medrese mimarlığının en erken örneklerini vermiş olup bu yapılarda yapının fizyonomisini oluşturan farklı eyvan kullanımı ele almışlardır. Artuklular medreselerde ilk kez dört eyvanlı retorik düzenin dışına çıkarak tek ya da iki eyvanlı, iki katlı revaklı, açık avlulu plan motifini denemişlerdir (Erarslan, 2012: 152).

Kışık dershane:

Ana eyvanın iki tarafına konumlandırılan dershaneler genellikle medreselerin en büyük mekânlarıdır. Anadolu medreselerinin hemen hemen hepsinde yer aldıkları görülmektedir (Demiralp, 2006: 35).

Öğrenci hücreleri:

Anadolu medreselerinde öğrenci hücreleri olarak tanımlanan sınıflar medresenin iki yan kanadına yerleştirilmiştir. Bu döneme ait medreselerde yer alan öğrenci hücrelerinde ya hiç pencere yoktur ya da olan pencereler mazgal şekillidir (Demiralp, 2006: 37).

Avlu:

“Bir yapının ya da yapı grubunun ortasında kalan üstü açık, duvarlarla çevrili alan, hayat” [14] anlamına gelen avlunun, açık avlu ve kapalı avlu olmak üzere iki çeşidi bulunmaktadır. Özellikle dört eyvanlı plan tipinde açık avlu tipi kullanılmaktadır. Türk mimarisine bakıldığı zaman üzeri açık avluların özellikle Anadolu Selçuklu medreselerinde yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir.

Anadolu Selçuklu dönemi örneklerinde avlu, cami ve medrese plan tipleri içinde bir kamusal alan oluşturacak şekilde düzenlenmiştir. Cami ve medrese için ortak avlu kullanımının ilk örneklerine Artuklu bölgesinde rastlanmaktadır. Mardin’de bulunan örnekler, açık avlulu medrese plan düzenlemesi içinde cami-medrese bir aradalığı olarak ortaya çıkmaktadır (Demir, 2019: 143). Özellikle çalışma kapsamında da incelenmesi amaçlanan su-mekân/eyvan, derslik, havuz ilişkisinde avlu kurgusunun ayrıca önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Artuklu dönemi medrese avlularında sıklıkla görülen havuzlar birçok sembolik gönderme yaparak mekânsal kurguyla önemli ölçüde bağlantı kurmaktadır. Dolayısıyla avlu, evrenin küçük bir modeli olarak mikro kozmosu ifade etmektedir denebilir (Demir, 2019: 148).

4. Zinciriye ve Kasımiye Medreselerinde Su Ögesinin Kullanım Şekli

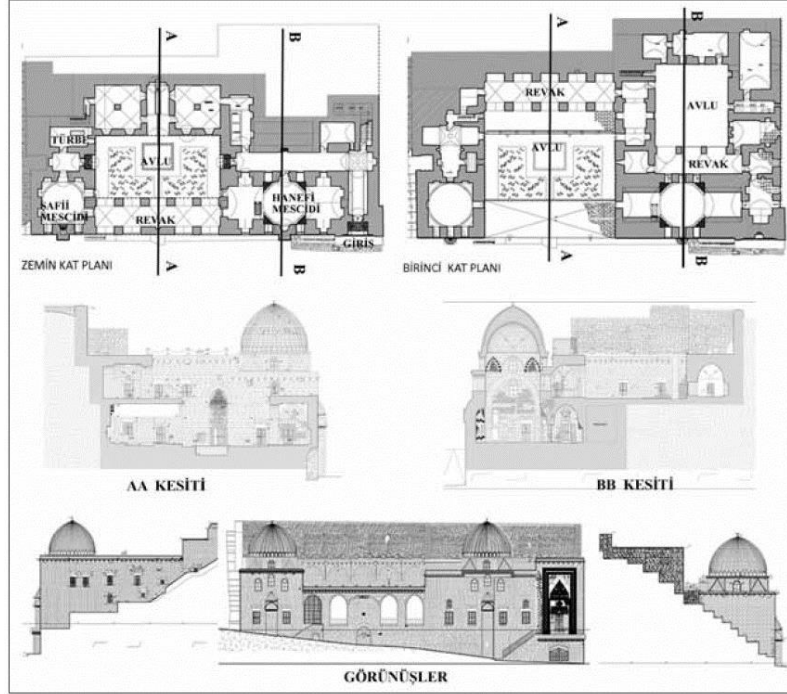
İlme ve kültüre fazlasıyla önem veren Artuklu hükümdarları dönemin en önemli eğitim-öğretim kurumları olan çok sayıda medrese inşa etmişlerdir. Bu medreselerde hadis, kelim, fıkıh gibi İslami ilimlerin yanında pozitif ilimler de okutulmuştur. Çalışma kapsamında incelenen örneklerden biri olan ve ismi İsa Medresesi olarak da bilinen Zinciriye Medresesinin 787/1385 tarihinde yapıldığı tahmin edilmektedir (Yaşar, 2018: 264, 266).

Görsel 4.1. Zinciriye Medresesi [15]

Simetrik bir düzende kurgulanmış medrese, “bu dünyada ne ekersen, ahirette onu biçersin ve yaptığın her şeyin karşılığını alırsın” düşüncesiyle kurgulanmıştır [16]. Medresenin planlarına bakıldığı zaman cami, medrese ve türbe bölümlerinin açık avlulu bir mekân etrafında bir araya geldikleri

görülmektedir. Medrese iki avlu etrafında kurgulanmıştır. Anadolu’da yer alan medrese mimarisinin büyük ölçekli, gelişmiş hali olarak tanımlanabilir (Aslanapa, 2007: 81-82). Anıtsal portale sahip bu yapıda portalden girince karşı tarafında üst kata çıkan bir merdiven bulunmaktadır. Portal koridorunun batısında avlu, avlu merkezinde eyvan ve odalar yer almaktadır. Üst katta ise küçük bir avlu ve etrafında sıralanmış daha küçük odalar yer almaktadır (Çağlayan ve Tanyeli, 2016: 89).

Şekil 4.2. Zinciriye Medresesi Plan, Kesit ve Görünüşler
(Diyarbakır Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi çizimlerinden düzenlenmiştir; Çağlayan ve Tanyeli, 2016: 89).

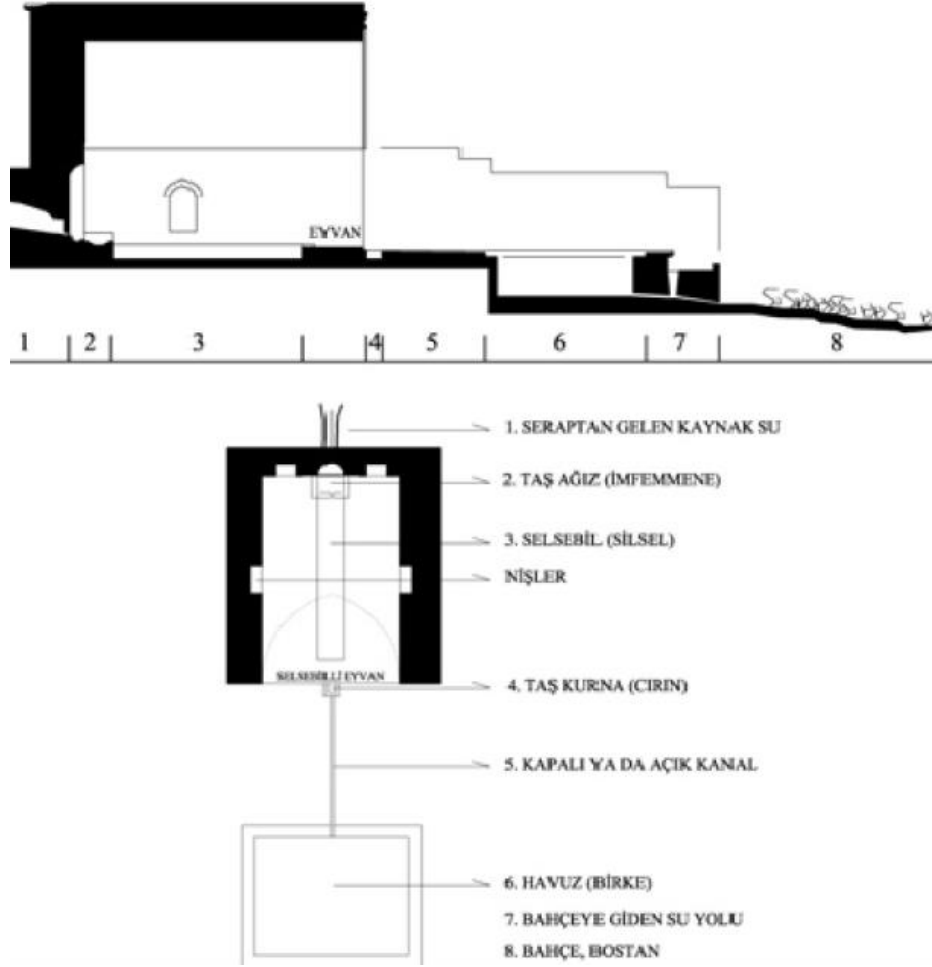
Mardin'in güneybatısındaki tepenin altında bulunan Kasımiye Medresesi'nin yapımına ise Artuklu döneminde başlanmış, Sultan Kasım tarafından da 1487-1502 yıllarında tamamlanmıştır. Medrese XIV. yüzyıl Artuklu mimarisinin özelliklerini yansıtmaktadır.

Görsel 4.3. Kasımiye Medresesi [17]

Medrese yapımında kesme taş ve yumuşak taş kullanılmıştır. Bezemesi Zinciriye medresesi ile benzerlik göstermektedir (Semerci, 2017: 64). Medresenin giriş kapısının dışında mukarnaslı bir kuşak, içeride köşe sütunları ve üç dilimli bir kemer bulunmaktadır. Bu kapıdan geçilen beşik tonozlu koridordan avlu ve camiye ulaşılmaktadır (Göyünç, 1969'dan aktaran Semerci, 2017: 64). İki medrese de yamaçta yer almalarına karşın, mimarları araziyi kullanırken farklı yollar denemişlerdir.

İki yapıda da ana eyvandan akan çeşmeden uzanan kanal, avlu ortasında yer alan bir havuzda birleşmektedir. Eyvanlar dinlendirici ve serinletici bir etkiye sahiptirler (Öney, 2007: 19). Avlularında bulunan selsebilleri [18] eyvan karakteristik özellik taşımaktadır. Bu eyvan, farklı elemanlardan oluşan bir sistemdir. Yöre ağzında da "silsel (sebil)" denilen dikdörtgen şeklinde olan küçük havuz, abdest suyunun temin edildiği bölüm olarak kurgulanmıştır.

Şekil 4.4. Selsebilleri eyvan akış şeması, (Çağlayan, 2010).

Zinciriye medresesinde iki derslik arasında yapılmış olan eyvan, her iki derslikte görülen derslerin seslerinin birbirine karışmamasını sağlamaktadır. Eyvandan akan su, ses yalıtımını sağlayarak, seslerin dersliklerin birbirine gitmesine engel olmaktadır. Eyvanın sonunda bulunan ve gelen suyun birleştiği havuzda ise 2007 yılında yapılan onarımda eklenerek, çeşmeye akan suyun kesilmesi sağlanmıştır (Çağlayan, 2019: 150). Eyvan ve avluda yer alan havuz kurgusunun, kullanıcı üzerinde yarattığı fiziksel etkilerin yanı sıra tinsel anlamda da birtakım etkilere sahip oldukları bilinmektedir. Eyvandan avluya kadar olan süreçte suyun hareketi insan ömrünü ve hareketin sonlandığı yer olan avlu mahşer alanını temsil etmektedir.

Görsel 3.3. Zinciriye Medresesi eyvan-havuz ilişkisi [19]

Eyvandaki suyun kaynağı doğum, ilk havuz gelişme, ikinci havuz orta yaş, üçüncü havuz ise ölümü sembolize etmektedir. Kaynağından doğan su, küçük havuzda çocukluk ve gençlik günlerini tamamlayıp daha büyük olan ikinci havuza dolmaktadır. Oradan da en son olan üçüncü havuza doğru, sona akmaktadır. Su birinci havuzdan ikinci havuza geçerken genişçe bir oluktan geçtiği için gençlik yılları gibi ağır akmaktadır. İkinci havuzdan son havuza geçişi sağlayan oluk ise dar olup, su hızla akıyor hissini vermektedir. Bu da orta yaştan sonra geçen yılları sembolize etmektedir [20].

Kasımiye Medresesi avlusunda bulunan havuz; mekânı serinletmenin yanında, kendi vakıf mülkiyetinde bulunan güneyinde bulunan eğimli araziye sulayarak işlevsel hizmet de vermektedir (Çağlayan, 2019: 150), . Kasımiye Medresesi'nde gün doğduktan güneş batana dek tüm derslikler güneş ışığından faydalanmaktadırlar. Öğrencinin hocasının yanına girerken başını eğmesi ve hürmette kusur etmemesi için kapı yükseklikleri standart ölçülerin dışında, bir metreden biraz daha yüksek tasarlanmış ve uygulanmıştır.

Görsel 3.4,5. Kasımiye Medresesi eyvan-havuz ilişkisi

Kasımiye Medresesinde de Zinciriye Medresesine benzer bir şekilde su birtakım fiziksel anlamda işlevini yerine getirirken tasavvufi bir betimlemeyi de içinde barındırmaktadır. Suyun akışı ile doğumdan ölüme kadar insan yaşamı ve sonrası simgelenmektedir. Çeşmeden çıkan su Zinciriye medresesi örneğine benzer şekilde, doğumu, döküldüğü yer gençliği, ince uzun oluk olgunluğu ve suların bir havuzda toplanması ölümü temsil etmektedir. Sonrasında su, kanallar aracılığıyla toprağa aktarılmakta ve su topraktan tekrar can bulmaktadır [21].

5. Sonuç

Su mekânı çeşitli anlamlarda zenginleştirmektedir. Renk, parlaklık, yansıma ve dalga oyunlarının yanı sıra ses özellikleri ile de mekânlara fiziksel ve tinsel değerler katmaktadır. En temel yaşamsal aktivitelerinden daha karmaşık arayışlara kadar su ile ilgili yapılar tarih boyunca önemli kaynaklardan birisi olmuştur.

Bu çalışmada, suyun bir mekân ögesi olarak, mekânla bulunduğu ara kesitlerde kazanmış olduğu fiziksel ve tinsel işlevler bağlamında eğitim mekânları ele alınmış, bu değerler Zinciriye ve Kasımiye medreseleri örnekleri üzerinden irdelenmiştir. Bu eğitim mekânlarında su, hem durgun, hem de akışkan hallerde karşımıza çıkmaktadır. Hareketli suyun daha çok hareketin sesi ve görselliği, durgun suyun ise yansımaları için kullanıldığı görülmüştür. Su, ışığın etkisi altında kırılma ve yansıma; dalga ve salınım hareketleriyle çeşitli görsel; çıkardığı sesin yoğunluğu ve frekansı ile çeşitli işitsel; sıcaklığıyla dokunsal ve bunlara bağlı olarak farklı psikolojik algı ve etkiler oluşturmaktadır.

Çalışma kapsamında incelenen örneklerde suyun mekânı eyvan ve avludur; eyvanda su akışkan olarak karşımıza çıkarken avludaki su durgundur. Eyvanın sonuna doğru uzanan havuz avluda son bulmaktadır. Suyun mekândaki fiziksel işlevleri, suyun ışıkla olan etkileşimi ve ses üzerinden kurulan mekân-su ilişkisi olarak ifade edilebilir.

Her ne kadar Zinciriye Medresesi'nde 2007 yılında bir yenileme çalışması sırasında kazı yapıp daha önce var olmayan bir havuz eklendiği, avluda havuza referans olacak herhangi bir ize rastlanmadığı, medrese konusunda araştırma yapanların da avluda bir havuzun varlığına değinmediği belirtilse de (Çağlayan, 2019: 150), yerel söylemlerde ve çeşitli kaynaklarda [22][23][24] buradaki havuzun eğitim amacıyla, medresede okutulan astronomi derslerinde kullanıldığı ifade edilmektedir. Bunun medresede İslami ilimlerin yanı sıra astronomi, tıp gibi pozitif ilimlerin de okutulduğunun bilinmesi (Yaşar, 2018: 264) kaynaklı olduğu düşünülmeyle birlikte, suyun fiziksel işlevi açısından ilginç bir örnek teşkil ettiği söylenebilir. Bu rivayetlerde, medrese avlusunda bulunan havuzda sudan, görsel anlamda bir mekân ögesi olarak faydalandığı söylenebilir. Dolayısıyla geceleri yıldızların sudaki yansımasından faydalanılarak astronomi dersleri yapılmış, havuz, yansıyan gök cisimlerinin anlatımı, izlenmesi ve çizimi için kullanılmıştır. Ayrıca sudan işitsel etkisi için bir mekân ögesi olarak faydalandığı görülmektedir. Akustik düzenleme ve ses yalıtımı işlevi görmektedir. Suyun kanaldan çıkarak mekândaki yüzeylerle buluşması, akustik amaçlı kullanımına bir referanstır. İki derslik arasına yapılmış olan eyvandan akan su, ses yalıtımını sağlayarak, seslerin karşılıklı olan dersliklerden duyulmasını ve birbirine karışmasını önlemektedir.

Suyun her iki mekândaki tinsel işlevleri de, su ile kurgulanan sembolik anlatımlardır. Suyun akış hareketleri tasavvufi anlatım için faydalanılmış bir mekân ögesidir. Suyun akışı ile doğumdan ölüme kadar insan hayatı ve sonrası simgelenmiştir. Eyvanın başından sonuna kadar ilerleyen ve avluda toplanan su, her bireyin ölümlerle birlikte varacağı noktadır. Bu sebeple avlu mahşer alanını temsil etmektedir. Su tinsel özelliği bakımından ayrıca, mekânın hacimsel algısı için faydalanılmış bir mekân ögesidir. Eyvandaki kanallardan akan su ve avludaki havuz, mekânı ikiye bölerek fani dünyadaki hayatın ve ahiretteki hayatın eşit olduğunu, bu dünyada yapılanların ahirettekinin karşılığı olduğunu sembolize etmektedir. Bu şekilde, hem Zinciriye hem de Kasımiye medreselerinin simetrik mimarileri için de bu mekânların fiziksel değerleri yanında tinsel anlamda da sembolik anlatım gücünü arttırmaktadır.

Kaynakça

- Aslanapa, O. (2007). *Anadolu'da İlk Türk Mimarisi Başlangıç ve Gelişmesi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- Cezar, M. (1977). *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Çağlayan, M., Tanyeli, G. (2016). *Mardin Zinciriye (Sultan İsa) Medresesi ve Osmanlıdan Günümüze Medresedeki Restorasyon Müdahaleleri*. Mimar. İst, Dört Aylık Mimarlık Kültürü Dergisi, Sayı: 55.
- Çağlayan, M. (2019). *İlk Çağlardan Modern Döneme Tarihten İzler II*. Editör: Köse, O., Karacoşkun, D., Berikan Yayınevi, Ankara.

- Demir, H. (2019). *Anadolu Selçuklu Dönemi Külliye Düzenlemesinde Cami ve Medrese'de Ortak Avlu Kullanımı*. Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Bahar (30), 143-166.
- Demiralp, Y. (2006). *Osmanlı Öncesi Anadolu Medreselerinde Örtü ve Erken Osmanlı Medreseleriyle Karşılaştırma*. Sanat Tarihi Dergisi, Sayı: XV/2, Ekim, 29-48.
- Erarslan, A. (2012). *Ortaçağ Türk Mimarlığında Eyvan Kullanımında Mekan-İşlev İlişkisi*. Megaron, 7(3): 145-160.
- Erdoğan, E. (2006). *Çevre ve Kent Estetiği*. ZKÜ Bartın Orman Fakültesi Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 9.
- Gençtürk, Z. İ., (2006). *Meydanlarda su ögesi tasarımı: Sultanahmet ve Beyazıt Meydanları incelemesi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Halifeoğlu, F. M., Toprak, Z. F., Kavak, O., (2011). *Tarihi Diyarbakır köprülerinin mimari, hidrolojik ve jeolojik açıdan değerlendirilmesi*, Su Yapıları Sempozyumu, 25 -42, Diyarbakır.
- Harris, C. W. and Dines, N. T., (1998). *Timesaver standarts for landscape architecture*, McGraw-Hill Company, U.S.A.
- Kavaklı, K., (1994). *Su elemanlarının kullanımı ve İstanbul çevre düzenlemelerindeki su elemanlarının araştırılması*. Yüksek Lisans Tezi (basılmamış). İstanbul Teknik Üniversitesi, 393 s., İstanbul.
- Kürkçüoğlu, E., Akın, O. (2013). *The effects of water elements in urban space perception: A case study in Üsküdar Municipality Square*. İTÜ A/Z, Vol: 10, No: 1.
- Muratoğlu, G. (2010). *Peyzaj Mimarlığında Su Kullanımı*. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı.
- Okutan, H. (2003). *Konut iç mekân ve avlusunda tasarım ögesi olarak su kullanımı- Diyarbakır konut örnekleri*. Yüksek Lisans Tezi (basılmamış). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Öney, G. (2007). *Beylikler Devri Sanatı XIV. VE XV. Yüzyıl*. Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Symmes, M. (1998). *FOUNTAINS Splash and Spectacle, Water and Design From the Renaissance to the Present*. Rizzoli International Publications Inc., New York.
- Şengül, E. (1995). *Mimari – Su İlişkisi Üzerine Bir İnceleme*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Yaşar, M. (2018). *Artuklu Dönemi Mardin Bölgesinde Fıkıh*. 3. Uluslararası Kültür ve Medeniyet Kongresi Tam Metin Kitabı, Mardin, 257-281.

İnternet Kaynakları

- [1] https://www.academia.edu/11176609/Bah%C3%A7e_Ve_Sanat_Tarihi Erişim Tarihi: 15.09.2019.
- [2] <https://visuallexicon.wordpress.com/2017/10/04/water-temple-tadao-ando/> Erişim Tarihi: 17.09.2019.
- [3]<https://www.esergultekin.com/tag/turk-hamam-mimarisi/> Erişim tarihi: 01.10.2019.
- [4]<https://www.e-skop.com/skopbulten/bruno-taut-bir-utopya-duskunu/2260>
Erişim Tarihi: 06.09.2019.
- [5]<https://pxhere.com/tr/photo/868259> Erişim Tarihi: 06.09.2019.
- [6]<https://www.birdizaynmesesi.com/index.php/2017/11/21/680/> Erişim Tarihi: 06.09.2019.
- [7]<https://islamansiklopedisi.org.tr/medrese> Erişim Tarihi: 09.09.2019.
- [8]<https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 09.09.2019.
- [9]Eyvan: Teras, sundurma
<https://islamansiklopedisi.org.tr/eyvan> Erişim Tarihi: 09.09.2019.
- [10]Müderri: Medresede ya da camide öğretmen
<https://islamansiklopedisi.org.tr/arama/?q=m%C3%BCderris&p=m> Erişim Tarihi: 09.09.2019.
- [11]Andre Godard: Arkeolog
<http://www.iranicaonline.org/articles/godard> Erişim Tarihi: 25.09.2019
- [12]<https://okuryazarim.com/anadolu-selcuklu-devri-medreseleri/> Erişim Tarihi: 09.09.2019.
- [13]<https://okuryazarim.com/anadolu-selcuklu-devri-medreseleri/> Erişim Tarihi: 09.09.2019.
- [14]http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5d84aba700ce24.33139370 Erişim Tarihi: 20.09.2019
- [15]<https://tr.instela.com/zinciriye-medresesi--2408430> Erişim Tarihi: 25.09.2019
- [16]https://www.yeniasya.com.tr/foto-galeri/sirlariyla-zinciriye-medresesi_440994
Erişim Tarihi: 25.09.2019
- [17]<https://gezievreni.com/kasimiye-medresesi-nerede-nasil-gidilir/> Erişim Tarihi: 25.09.2019.

- [18]<http://sosyolojisi.com/selsebil-nedir-ne-demektir-anlami/11980.html>
Erişim Tarihi: 25.09.2019
- [19]<https://tr.instela.com/zinciriye-medresesi--2408430> Erişim Tarihi: 25.09.2019.
- [20]<https://www.yenisafak.com/hayat/mardinin-uc-filozof-cesmesi-2432805>
Erişim Tarihi: 25.09.2019.
- [21]<https://gezievreni.com/kasimiye-medresesi-nerede-nasil-gidilir/> Erişim Tarihi: 25.09.2019.
- [22]<https://kesfet.tv/kasimiye-medresesi-mardin-efsanelerinden-birini-sakliyor.html>
Erişim tarihi: 01.10.2019.
- [23]https://www.yeniasya.com.tr/foto-galeri/sirlariyla-zinciriye-medresesi_440994
Erişim tarihi: 01.10.2019.
- [24]<http://mezopotamya.travel/index.php/tr/sayfa/kasimiye-medresesi>
Erişim tarihi: 01.10.2019.